

BOOK REVIEW – RECENZE

Aleksandr Musin – Marcin Wołoszyn (eds.): The Sphinx of Slavic sigillography – small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermno in their East European context. U Źródel Europy Środkowo-Wschodniej/Frühzeit Ostmitteleuropa. Tom 6/1. Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa – Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk – Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, *Kraków – Leipzig – Rzeszów – Saint Petersburg – Warszawa 2019*. ISBN 978-3-96023-289-6, 978-83-66463-00-4, 978-83-7996-693-6. 1128 str. a 1 vložená mapa.

Iwona Florkiewicz – Adrian Jusupović – Aleksandr Musin (eds.): The Sphinx of Slavic sigillography – small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermno: material evidence. U Źródel Europy Środkowo-Wschodniej/Frühzeit Ostmitteleuropa. Tom 6/2. Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa – Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk – Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, *Kraków – Leipzig – Rzeszów – Saint Petersburg – Warszawa 2020*. ISBN 978-3-96023-362-6, 978-83-66463-28-8, 978-83-7996-809-1. 626 str. a 2 vložené mapy.

Pro archeology je důležité studovat i zahraniční odbornou literaturu pojednávající o artefaktech či jiných fenoménech, které se nevyskytují v jejich zájmové oblasti, a to přesto, že jsou běžně přítomné v sousedních regionech. Takové nálezy sice nemůžou použít jako zdroj přímých analogií ke svému materiálu, motivují je však přemýšlet o tom, proč se do jejich zájmové oblasti tyto artefakty nedostaly či zda tam přece jenom nejsou přítomny, ale zatím nebyly správně klasifikovány. Do této kategorie patří z perspektivy středoevropského badatele bezpochyby i malé olovené plomby či pečeti drohiczynského typu z 11. až 14. století, které ve střední Evropě dosud chybí, přestože se ve značných počtech objevují na území Kyjevské Rusi a jejích nástupnických knížectví, a dokonce i na východním okraji piastovského panství – v Podlesí. Jejich největší koncentrace, konkrétně 14 000 kusů, byla zjištěna na eponymní lokalitě Drohiczyn nad Bugem, která je považována za důležitou celnici na hranici mezi Kyjevskou Rusí a Polskem, resp. východní a střední Evropou.

Olovo samo o sobě představuje důležitou surovinu raného středověku, které se i u nás dostává v poslední době zasloužené, bohužel však stále ještě nedostatečné pozornosti (*Bláha et al. 2013; Macháček – Měchura 2013; Pták et al. 2018*). Teprve postupně si začínáme uvědomovat, že středověk necharakterizovala pouze „moc stříbra“, ale i „moc olova“ (*Musin 2022*). Jedním z mimořádně významných druhů olovených artefaktů byly pečeti a plomby, které sloužily nejen k pečetení listin a korespondence, ale také k označení převáženého zboží. Zatímco pečeti mohly být vyrobeny i z jiných materiálů, především vosku, plomby, jak naznačuje jejich etymologie, byly vyráběny dominantně (nikoli však výhradně) z olova (lat. *plumbum*). V českých archeologických nálezech se olovené plomby objevují poměrně sporadicky, a to až v kontextech 14. století či mladších (*Fröhlich – Chvojka 2016*). Označovaly se jimi nejen štučky tkanin, ale i převážené koření, drahé kovy a některé potraviny (*Březinová 2007, 93*).

V jiných částech slovansky mluvící Evropy se středověké olovené pečeti a plomby vyskytují mnohem dříve a v podstatně větším množství. Příkladem jsou obě hlavní města Bulharské říše – Pliska a Preslav (*Jordanov 2003*), které stejně jako Kyjevská Rus patřily do sféry kulturního a politického vlivu Byzance, kde se olovené pečeti běžně používaly až do 13. stol.

Recenzovaná publikace, pojednávající o nálezech olovených plomb a pečeti ze střední a východní Evropy, je rozdělena do dvou dílů. V prvním jsou shromážděny příspěvky, které zčásti zazněly na mezinárodní konferenci v Krakově (2018), jejíž název se dostal i do titulu knihy „The Sphinx of Slavic sigillography“. Druhý díl shrnuje nálezy olovených plomb získaných v okolí obcí Czermno

a Gródek, ležících asi 200 km jižně od Drohiczyna. Zde byl v raném středověku vybudován na hranici Kyjevské Rusi důležitý pevnostní komplex, hypoteticky spojovaný s historicky známými Červeňskými hrady.

Komplexní analýzy plomb drohiczynského typu, konference i knihy jsou výstupem několika projektů podporovaných prestižní harvardskou institucí Dumbarton Oaks Center, polským ministerstvem kultury a národní výzkumnou agenturou i německým Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa (GWZO), který je spolu s polskými institucemi i spoluvydavatelem knih. Oba recenzované svazky spojuje postava editora Aleksandra Musina, kterého doplnil Marcin Woloszyn v prvním dílu a Iwona Florkiewicz a Adrian Jusupović v druhém dílu. Oba díly jsou psány dvojjazyčně – polsko-anglicky.

Téma recenzovaných knih je vysoce aktuální. Jestliže v 90. letech 20. století bylo známo asi 15 000 kusů plomb drohiczynského typu, dnes je to již dvojnásobek pocházející z více než 900 lokalit. Enormní nárůst jejich počtu souvisí s masivním rozšířením detektorů kovů, jejichž použití ve východní Evropě je široce diskutováno v úvodním příspěvku prvního dílu z pera obou editorů. Jsou zde srovnávány aktuální podmínky a praxe používání detektorů v různých zemích, a to včetně právních výkladů této činnosti – speciálně je v této souvislosti zmiňována Česká republika a práce publikované J. Maříkem o tomto tématu.

Z historiografického hlediska je nutno upozornit i na „politickou“ dimenzi výzkumu plomb a pečeti drohiczynského typu. Velkou pozornost jim doposud věnovala především ruská, ukrajinská a běloruská věda, která tento fenomén spojovala s kyjevskými knížaty, zvláště Rurikovci, přičemž plombami se specifickou symbolikou měl být označován knížecí majetek. Geografické rozšíření plomb tak mělo delimitovat rozsah rurikovské panovnické moci. Asi nepřekvapí, že ve středoevropských zemích včetně Polska, kde jsou nálezy plomb drohiczynského typu také poměrně hojné, se jim dosud věnovala spíše menší pozornost, což mají recenzované publikace za úkol napravit. Stojí však za připomenutí, že olovené „ruské plomby“ zmiňuje ve svém monumentálním díle již L. Niederle, který ovšem ještě nevěděl, jak je správně datovat (*Niederle 1925*, 409).

V prvním dílu je publikováno přes 20 textů z pera více než 30 autorů. Příspěvky jsou rozděleny do čtyř hlavních částí. První část je laděna historiograficky a muzeologicky. Jsou v ní popsány výsledky výzkumu hradiště v Drohiczynu a písemné zprávy o něm. Dále jsou zde prezentovány největší sbírky olovených plomb v petrohradské Ermitáži, Státním archeologickému muzeu ve Varšavě a Numismatickém kabinetu v Krakově. Analyzován je i ojedinělý písemný pramen – arabský cestopis z 12. století, v němž lze najít zmínku o diskutovaných plombách.

Druhou část knihy tvoří jediný, zato v celé knize nejdelší příspěvek, kterým je topografické zpracování a katalog plomb drohiczynského typu ve střední a východní Evropě, sestavený P. Gaydukovem. Kromě Ruska, Ukrajiny, Běloruska a Polska se plomby v menším počtu našly i na území Litvy a Lotyšska. Samostatnou přílohou knihy je mapa s lokalizací všech dosud známých nalezišť. Jsou nerovnoměrně rozptýleny na rozsáhlém území mezi Vislou a Volhou. K nám nejbližší je Sandomierz, která leží asi 350 km od Olomouce. Nejvýraznější koncentrace je patrná na dněperském levobřeží, mezi Dněprem a Desnou, dále mezi horním tokem Pripjati a řekou Styr či v okolí Smolenska.

Třetí část je věnována ikonografické analýze vyobrazení na plombách. Předpokládá se, že jde o dynastické či heraldické symboly Rurikovců, objevují se však i kříže, trojúhelníky jakožto symboly trojjedinosti boží, vyobrazení svatých, jednotlivá písmena cyrilice apod. Speciální pozornost je v knize věnována dynastickým symbolům, z nichž některé bývají srovnávány se znaky tamga euroasijských nomádů, které měly v raném středověku převzít i východoevropské elity. Do této skupiny patří také všeobecně známý a do dnešních dnů používaný ukrajinský „trojzubec“ a jeho různé odvozeniny. Dynastickými symboly ovšem mohly být i jednotlivá písmena. Celkově je známo okolo 360 různých variant těchto symbolů. Kromě pečeti se objevují i na mincích, zbraních, jako graffiti na stěnách budov, dále na keramice, cihlách, speciálních heraldických závěscích apod.

Čtvrtá část je složena z 12 příspěvků, v nichž autoři popisují, diskutují a interpretují výskyt plomb drohiczynského typu v archeologických kontextech na různých významných lokalitách v Rusku (Novgorod, Staraja Ladoga, Kursk), Bělorusku (Minsk), Polsku (Nasielsk, Połtusk a okolí, Plock) a na Ukrajině (Kyjev).

Na území dnešního Polska se, kromě eponymní lokality, našel větší počet plomb drohiczynského typu jen na lokalitě Czermno, která je hypoteticky, ale poměrně přesvědčivě, spojována s historicky známými Červeňskými hrady. Olovených plomb (nejen drohiczynského typu) se zde našlo přes tisíc. Tomuto početnému souboru, jeho komplexnímu interdisciplinárnímu vyhodnocení, i popisu širšího nálezového kontextu je věnován samostatný druhý díl knihy, který vyšel v roce 2020.

Druhý svazek je rozdělen do 10 kapitol, které jsou doplněny jmenným a geografickým rejstříkem. Po obligatorním úvodu z pera hlavního iniciátora celého výzkumu Marcina Wołoszyna, následují kapitoly kolektivní autorů o sídlištním komplexu prozkoumaném v okolí městečka Czermno a olovených pečetích a plombách nalezených na této lokalitě. Jsou publikovány formou katalogu nálezů s kompletní fotografickou dokumentací. Speciální pozornost i speciální kapitola sepsaná Aleksandrem Musinem, Sergeiem Toporovem a Annou Lozhkinou je věnována nálezu olovené plomby, kterou byl původně asi označen štůček textilu dovozeného do východní Evropy z francouzského (nyní belgického) Tournai. Podle provedené analýzy plomby se toto zboží dostalo do Czermna nejpozději ve druhé polovině 13. století. Součástí kapitoly je i syntetické zhodnocení cca 300 západoevropských olovených pečetí nalezených v prostoru východní Evropy. Dvě třetiny z nich pochází z ruského Novgorodu.

Poslední část druhého svazku sestává ze šesti příspěvků věnovaných metalografickým analýzám plomb drohiczynského typu z Czermna, Drohiczyne a sbírek muzeí v Białostoku, Varšavě a Krakově. Tato část knihy je převážně dílem Aldony Garbacz-Klempka z Akademie Górniczo-Hutniczne v Krakově a jejích spolupracovníků. Použitá metoda je založena především na vyhodnocení poměrů izotopů olova a určení stopových prvků v plombách i analyzovaných olovených rudách. Použita byla i optická a elektronová mikroskopie. Analyzováno bylo 168 olovených artefaktů nejenom z Polska, Ukrajiny a Ruska, ale pro srovnání i z České republiky (Libice nad Cidlinou), Maďarska a historické Byzance. Přínos těchto náročných analýz k celkové interpretaci diskutované nálezové skupiny ovšem není z textu příliš zřejmý.

Shrneme-li celkové dojmy z obsáhlé dvoudílné práce, lze konstatovat, že se jedná o mimořádně komplexní a úctyhodné zpracování početné skupiny důležitých artefaktů, které se na konci raného středověku používaly ve východní části Evropy. Plomby a pečeti jsou díky své povaze nositeli specifické informace, a mají proto velký interpretační potenciál, který se autoři knih snažili maximálně využít. Objektivní, resp. správný výklad těchto nálezů je ovšem, zvláště v dnešní době, velmi komplikovaný. Distribuce plomb a pečetí se symboly Rurikovců totiž v raném středověku zřejmě vymezovala to, co se dnes označuje jako „russkij mir“ (*Khomenko 2022*). Bylo by samozřejmě zcela ahistorické spojovat situaci raného středověku s dneškem. Bohužel novodobí ideologové panovníků „vší Rusi“, kteří se postupně přesunuli z Kyjeva do Vladimíru a za časů Zlaté hordy dále do Moskvy, s historickými reminiscencemi aktivně pracují, aby odůvodnili probíhající vojenskou expanzi na cizí území (*Wikipedia* n.d.). I tento aktuální kontext si musíme při interpretaci raně středověkých nálezů z této oblasti uvědomovat.

Přestože se v českých zemích importy či imitace artefaktů z prostředí Kyjevské Rusi a obecně z Východu ojediněle objevují, např. v podobě glazovaných písanek, chřestítek a snad i přeslenů z ovručské břidlice (*Bláha 1998*), olovené plomby drohiczynského typu od nás dosud neznáme. Je zřejmé, že politická ani ekonomická moc Rurikovců tak daleko na Západ nesahala. A zřejmě ani obchodní výměna mezi oběma regiony v té době nebyla nějak intenzivní, přestože se uvažuje o napojení našich zemí na panevropskou obchodní magistrálu Řezno – Praha – Olomouc – Krakov – Kyjev (*Sláma 1990*).

Literatura

- Bláha, J. 1998:* Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce. *Archaeologia historica* 23, 133–159.
- Bláha, R. – Hejhal, P. – Skala, J. 2013:* Raně středověké olovené artefakty z Roudnice (okr. Hradec Králové). In: P. Boroň (ed.), *Argenti Fossore et alii, Chronica Silesiae Superioris*. Wrocław: Chronicon, 289–305.
- Březinová, H. 2007:* Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických pramenů. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 2. Praha: Univerzita Karlova.
- Fröhlich, J. – Chvojka, O. 2016:* Jihočeské olovené plomby na importované zboží. *Archeologie západních Čech* 10, 245–249.
- Jordanov, I. 2003:* Corpus of Byzantine seals from Bulgaria 1. Sigillography. Sofia: Agato Publ.
- Khomenko, D. P. 2022:* The Problem of the „Russian World“: theory and historiography. *Genesis: Historical research* 6, 143–156. <https://doi.org/10.25136/2409-868X.2022.6.36008>
- Macháček, J. – Měchura, R. 2013:* Raně středověké olovo z jižní Moravy a hutnické centrum na Slezsko-kra-kovské vysočině. In: P. Boroň (ed.), *Argenti Fossore et alii, Chronica Silesiae Superioris*. Wrocław: Chronicon, 275–287.
- Musin, A. 2022:* Otów i władza: plomby Rurykowiczów i Piastów w Europie środkowo-wschodniej. *Slavia Antiqua. Rocznik poświęcony starożytnościom słowiańskim* 63, 199–258. <https://doi.org/10.14746/sa.2022.63.7>
- Niederle, L. 1925:* Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů 3/2. Praha: Bursík & Kohout.
- Pták, M. – John, J. – Beneš, J. 2018:* Olovené předměty z hradiště Na Jánu v Netolicích. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 31, 247–252.
- Sláma, J. 1990:* Raně středověké Čechy a Rurikovská Rus. *Archeologické rozhledy* 42, 391–397, 466.
- Wikipedia (n.d.):* On the Historical Unity of Russians and Ukrainians. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=On_the_Historical_Unity_of_Russians_and_Ukrainians&oldid=1210663957%20 [cit 18-03-2024].